

Görkəmli yazıçı və ictimai xadim

XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının təşəkkülündə və inkişafında Mirzə İbrahimovun xidmətləri misilsizdir. O, yaradıcılığa 30-cu illərin əvvəlindən başlamış, öz istedadı və əməyi sayəsində görkəmli yazıçı, ədəbiyyatşünas-alim və fəal ictimai xadim dərəcəsinə qədər yüksəlmişdir. Onun əsərlərində müasir xalq həyatının canlı lövhələri, sadə əmək adamının əməyi, mənəvi-əxlaqi sifətləri, arzu və düşüncələri ilə yanaşı, müasir cəmiyyətdə baş verən mühüm hadisələr, dövrün əsas meyilləri öz parlaq inikasını tapmışdır. Ona görə də Mirzə İbrahimovun milli ədəbiyyatın qızıl fonduna daxil olan əsərləri ölkəmizin hüdudlarından uzaqlarda da milyonlarla qədirbilən oxucuların ürəyinə yol tapmış, onların ideya-əxlaqi cəhətdən daha da zənginləşməsinə kömək etmiş, sevinc mənbəyinə çevrilmişdir.

Mirzə İbrahimovun idrakı, maraq dairəsi geniş, çoxşaxəli və zəngindir. Coşqun dəryanın şahə qalxan, bir-birinə bənzəri olmayan əzəmətli dalğaları kimi onun yarım əsr müddətində yaratdığı əsərlərini də bütövlükdə, bir baxımda təsəvvür etmək çətindir.

Mirzə İbrahimovun ədəbi yaradıcılığından söz açmaq, danışmaq istərkən onun “İdrak və nəcabət” məqaləsində söylədiyi fikirlər istər-istəməz yada düşür: “Ağır, sal qayaları qaldırmaq çətin olduğu kimi, yorulmaz, arasıkəsilməz əməyi ilə insan fəaliyyətinin bir və ya bir neçə sahəsində dərin iz buraxmış adamlar haqqında danışmaq da çətindir: bilmirsən müxtəlif cəhətli olan və çevrildikcə cürbəcür rənglərə çalan bu böyük əmək asarının hansı keyfiyyətlərindən başlayasan, hansı rənglərə üstünlük verəsən” (“Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 2 may 1979-cu il). Mirzə İbrahimov ədəbiyyat aləminə gəldiyi ilk gündən arasıkəsilməz ədəbi-ictimai fəaliyyətini əzəmətli şam ağacının şaxəli qol-budağı kimi inkişaf etdirir: şair, hekayəçi, dramaturq, oçerkçi, tənqidçi, publisist... Onun ilk mətbu şeiri—“Qazılan buruq” 1930-cu ildə “Aprel alovları” məcmuəsində çap olunur. Bundan sonra “Mədən səsləri”, “Neft”, “Dneprostroy”, “Son döyüşə”, “Qırmızı snayper”, “Zərbəçi qız”, “Şota Rustaveliyə” və sair şeirləri dövrü mətbuatda çıxır. Mirzə İbrahimov ilk tənqidi, publisist məqalələrini, hekayə və oçerklərini də otuzuncu illərdə yazmışdır. Onun “İnqilab və mədəniyyət”, “Kommunist”, “Ədəbiyyat cəbhəsində”, “Şərq qadını”, “Gənc işçi”, “Hücum” jurnal və qəzetlərində çap etdirdiyi ilk qələm təcrübələrində yeni həyat tükənməz bir həvəs və ilhamla tərənnüm olunurdu. Bu əsərlərdə müasirlik, yeni dövrün nəfəsi, həyata bağlılıq güclü idi. “Zəhra”, “Mələk”, “Qaçaq”, “Qorxulu səs”, “Sənət aşıqları”, “İran qızı”, “Həyat üçün” və sair hekayələrində Mirzə İbrahimov yaxından müşahidə etdiyi, tanıdığı sadə adamların həyatını, hərtərəfli öyrəndiyi hadisələri qələmə almışdı. O, bu dövrdə “Alagöz” adlı roman da başlamış, ondan kiçik bir hissə çap etdirsə də, yarımçıq qoymuşdur. İdeya-mövzu cəhətdən bitkin olan hekayələrdə qadın azadlığı, gənclərin elmə, mədəniyyətə coşqun meyli və yeni quruluşun düşmənlərinə qarşı mübarizəsi əksini tapmışdır.

1932-ci ildə Mirzə İbrahimov beşilliklərin nəhəng tikintilərini və sənayenin sürətli inkişafını öyrənmək üçün Ukraynaya gedir. Krımda, Donbas şaxtalarında və Dnepropetrovsk sənaye müəssisələrində ilk yaradıcılıq səfərində olur. Gənc yazıçının aldığı böyük təəssürat nəticəsində “Bir cəbhədə”, “Əmək qəhrəmanı”, “Yeraltı dünya”, “Altı nömrəli domna” oçerkləri yaranır. Mirzə İbrahimovun

“Giqantlar ölkəsi” adlı kitabında çap olunan oçerkləri ölkəmizdə nəhəng tikintilərin pafosunu, əzəmətini əks etdirir.

İlk yaradıcılıq illəri uğurlu idi. Çünki Mirzə İbrahimov yorulmadan çalışır, mütaliə edir, öz bilik və istedadının qayğısına qalırdı. 19 yaşında ikən Azərbaycan Proletar Yazıçıları Cəmiyyətinə üzv qəbul olunması, iki il sonra isə Yazıçılar İttifaqının Təşkilat Komitəsinin məsul katibi seçilməsi təsadüfi deyildi. Mirzə İbrahimov istedadı və bacarığı ilə ədəbi ictimaiyyətin diqqətini cəlb etmişdi. Bu zaman Mirzə İbrahimov Azərbaycan Dövlət Elmi-Tədqiqat İnstitutunun ikiillik hazırlıq şöbəsində təhsil alırdı.

1933-cü ildə Mirzə İbrahimov Naxçıvan MTS siyasi şöbəsinə–“Sürət” qəzetinin redaktoru vəzifəsinə göndərilir. Kənd mühiti, kollektivləşmənin çətinlikləri ilə bağlı hadisələr həssas yazıçının yaradıcılığına təsirsiz qalmır, onu yeni mövzular, real bədii tiplərlə zənginləşdirir. “Həyat” pyesi də bu dövrün bəhrəsidir.

1935-1937-ci illərdə Mirzə İbrahimov SSRİ Elmlər Akademiyasının Leninqraddakı Şərqsünaslıq İnstitutunun aspiranturasında təhsil alır. Burada professor E.Bertelsin rəhbərliyi altında C.Məmmədquluzadənin həyat və yaradıcılığı mövzusunda namizədlik dissertasiyasını müvəffəqiyyətlə başa çatdırır. Bakıya qayıtdığı vaxtdan Mirzə İbrahimov xalqın ictimai-mədəni həyatının ağır, məsuliyyətli sahələrini işləməli olur. M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Opera və Balet Teatrının direktoru, sonra isə Xalq Komissarları Soveti yanında İncəsənət İşləri İdarəsinin rəisi vəzifəsində çalışan Mirzə İbrahimov milli mədəniyyətin çiçəklənməsi yolunda fədakarlıqla çalışır. Moskvada keçirilən birinci Azərbaycan incəsənəti dekadasının müvəffəqiyyəti həm də Mirzə İbrahimovun böyük təşkilatçılıq bacarığının təzahürü idi. Bu münasibətlə o, Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni ilə təltif olundu.

Mirzə İbrahimovun ictimai-mədəni işi, partiya işini bədii yaradıcılıqla əlaqələndirilməsi onda müasirliyə, siyasi aktuallığa xas olan həssaslığı daha da gücləndirirdi.

Böyük Vətən müharibəsinin ağır sınaq illərində milyonlarla adamın ölkəmizdə “Hər şey cəbhə üçün, hər şey qələbə üçün” şüarını gündəlik həyat devizinə çevirdiyi bir vaxtda qələmini süngü ilə yanaşı tutan Mirzə İbrahimov dinclik bilmədən çalışır: oçerk və publisist yazılarında, şeir və hekayələrində, irihəcmli əsərlərində, istərsə də neft mədənlərində, fabriklərdə, zavodlarda, kəndlərdə və əsgəri hissələrdə odluluq, çıxışları, təsirli sözləri ilə humanizm, qələbəyə inam, düşməyə nifrət və qəzəb hissi aşılırdı.

1941-ci ildə qızıl ordu sıralarında Cənubi Azərbaycanda olan Mirzə İbrahimov “Vətən yolunda” qəzetinin məsul redaktoru vəzifəsində işləyir. Burada xatirələr, şeirlər, publisist məqalələr yazır, irihəcmli əsərlərə material toplayır.

1942-ci ilin may ayında Uzaq Şərqdə–Xabarovsk, Vladivostok, Birobican və sair hərbi dairələrində, 416-cı diviziyanın cəbhəyə yola düşməyə hazırlaşan döyüşçüləri ilə Sulağ çayı sahilində olan hərarətli görüşlər Mirzə İbrahimovun yaradıcılığında dərin izlər buraxır, “Sarı sim”, “Qardaşımdır mənim bu insanlar”, “Anama deyin” kimi əsərlərdə əbədiləşir, bədii salnaməyə çevrilirdi.

Bu cəhətdən Mirzə İbrahimovun müharibədən sonra Cənubi Azərbaycan mövzusunda yaratdığı hekayələr də səciyyəvidir. Yazıçı uşaqlıq illərini keçirdiyi doğma yerlərə qəlbən bağlı idi, qələmə aldığı, natamam qalmış “İran qızı” (1935) və “Nakam məhəbbət” (1935) əsərləri də onun öz həmyerlilərinin taleyinə biganə

qalmadığını göstərirdi. Lakin Cənubi Azərbaycanda xalqın həyatı, məişəti və mübarizəsi ilə yaxından tanışlıq ona “Cənub hekayələri”, “Gələcək gün”, “Güləbatın”, “Xosrov Ruzbeh” və sair kimi xalqın milli demokratik hərəkatının ayrı-ayrı mərhələlərini əks etdirən əsərlər yaratmağa imkan verir.

“Cənub hekayələri” silsiləsində inqilabçı Kərim babanın taleyi, xalqın tarixi keçmişi, qəhrəmanlıq hünəri (“Tonqal başında”), Demokrat Partiyasının başçısı Pişəverinin rəhbərliyi ilə milli hökumətin yaradılması (“12 Dekabr”), Fərda, Azad və Rəhim kimi vətənpərvər gənclərin irticaya qarşı ölüm-dirim mübarizəsi (“Azad”, “İztirabın sonu”), əməkçi kütlələrin Sovet ölkəsinə dərin hüsn-rəğbəti (“Salam sənə, Rusiya!”) bədii əksini tapmışdır.

Xalqın mübarizə əzmini, inqilabi azadlıq ideyasının ölməzliyini həyəcanlı real lövhələrdə, gənc qəhrəmanların canlı surətində təsirli verməklə, yazıçı Cənubi Azərbaycan zəhmətkeşlərinin gələcəyə nikbin baxışını, inamını, istək-arzularını vermişdir. “Cənub hekayələrində” Mirzə İbrahimovun bədii forma axtarırları, orijinal üslubu, tipikləşdirmə bacarığı və fərdi sənətkarlıq imkanı daha aydın, qabarıq nəzərə çarpır. Lakin Cənub mövzusu yazıçının ilk geniş əhatəli nəsr əsəri “Gələcək gün” (1948) romanında “öz klassik ifadə formasını” tapır.

İkinci Dünya müharibəsi ərəfəsi və müharibənin ilk ayları Cənubi Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında baş verən hadisələr geniş epik lövhələrdə, fikri dərinliklə və ustalıqla təsvir olunur.

Müstəbid Rza şah hakimiyyətinin son dövrü ölkədə ingilis-amerikan imperialistlərinin ağalığı, yerli hakimlərin özbaşınalığı və xəyanəti, yoxsul kəndlilərin ağır, dözülməz həyatı, əsarətə və zülmə qarşı mübarizəsi təsirli, real hadisələr əsasında canlanır. Əsərin qəhrəmanı Firudin məkurəvi təkamülü, gərgin mübarizədə yetkinləşməsi ictimai-siyasi həyatın burulğanı fonunda inandırıcı verilir. Yazıçı milli demokratik hərəkatın güclənməsi səbəblərini açır, Kərim xan Azadi, Kürd Əhməd, Rza Qəhrəmani kimi mənəvnə saf, yenilməz, mərd inqilabçıların ədalətli mübarizəsinə möhkəm inam oyadır. Əsərdə Səttarxan və Şeyx Məhəmməd Xiyabaninin inqilabi ənənələrini mürəkkəb şəraitdə öz əməllərində yaşadan fars, kürd və azərbaycanlı gənclərin yeni həyat uğrunda əlbir mübarizəsi əsərin tərbiyəvi təsirini və ictimai dəyərini artırır. Ədib romanda Firudin, Sərtib Səlimi, Musa kişi, Hikmət İsfahani kimi bədii surətlər qalereyası yaratmışdır. Böyük ictimai-tərbiyəvi əhəmiyyəti olan “Gələcək gün” müasir Şərqi milli demokratik hərəkatı mövzusunda yazılmış dəyərli abidələrdən biridir. Dövlət mükafatına layiq görülmüş əsər Mirzə İbrahimovun istedadının bir sıra xüsusiyyətlərini açmaqla yanaşı, ona dünya şöhrəti qazandırmışdır.

“Gələcək gün” qısa müddət ərzində Azərbaycanın hüduqlarını aşaraq bütün dünya xalqlarının dillərinə tərcümə edilmişdir.

“Gələcək gün”də irəli sürülən müasir ictimai-siyasi problemlər beynəlxalq hadisələrlə səsleşdiyinə görə, dünya ədəbi fikrinin nəzərini cəlb edirdi. Bolqar mətbuatı əsəri “ən gözəl inci” adlandırmışdı. “Gələcək gün”ü doğma dilinə çevirən Lyublen Belçev Mirzə İbrahimovun əsərlərinin bolqar xalqına “qiymətli və təmənnəsiz” köməyini qeyd etməklə yanaşı, onun siyasi əhəmiyyətini belə şərh edir: “Onun əsərlərinin böyük müvəffəqiyyəti göstərir ki, “Gələcək gün” bəşəriyyətin ümumi xoşbəxtlik günüdür”.

Müharibədən sonrakı illərdə bir sıra dövlət vəzifələrində (xalq maarif komissarı, Nazirlər Sovetinin sədr müavini, Ali Sovetin Rəyasət Heyətinin sədri) işlədiyi

vaxtlar Azərbaycan torpağını qarış-qarış gəzib dolaşan Mirzə İbrahimov “Böyük dayaq” romanı üçün material toplayı, qeydlər edir, fikirləşirdi. Bu dövrdə onun “İradə”, “Qardaşlıq”, “İşıqlı kənd”, “Üfüqlər qızaranada” hekayələrində, istərsə də “Sarı sim” (1958) kitabında çap etdirdiyi oçerklərdə toxunduğu ailə-məişət problemi, müasir əmək adamının mənəvi aləmi, həyata münasibəti maraqlıdır. Ehtimal ki, bunlar “qəhrəman və xalq” problemi ətrafında düşünən, “Böyük dayaq” sorağında olan yazıcının axtarışları ilə bağlı idi. Latış ədəbiyyatşünası Y.Çakurs Mirzə İbrahimovu “böyük dünyəvi problemlər qaldıran qüdrətli ədib” kimi səciyyələndirir, “Böyük dayaq” əsərinin ümumxalq şöhrətini onun sənətkarlıqla, ilhamla təsvirində, xəlqiliyində görür, maraqlı xarakterlərə, Azərbaycan torpağının misilsiz təbiətinə və müasir həyatına heyranlığını bildirir.

Mirzə İbrahimovun “Böyük dayaq” ictimai-psixoloji romanı bir sıra müasir və aktual problemlərə vaxtında toxunduğuna görə, ciddi sosial əhəmiyyət kəsb edir. Sənətkarın irihəcmli sanballı əsərləri milli romana yeni keyfiyyətlər daxil etməklə yanaşı, müasir ədəbiyyatın yaradıcılıq üfüqlərini genişləndirir. Azərbaycan xalqının tarixi keçmişinə həsr olunmuş “Pərvanə” epopeyası da bu cəhətdən səciyyəvidir.

Yazıçı monumental “Pərvanə” trilogiyasında XIX əsr və XX əsrin əvvəlləri ölkədə baş verən mürəkkəb ictimai-siyasi hadisələri–geniş xalq kütlələrini milli azadlıq hərəkatına qovuşduran amilləri, obyektiv tarixi şəraiti, cəmiyyətin məhvərindən sarsılması, çürüməsi prosesini geniş planda təsvir etməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur. “Pərvanə”nin oxuculara təqdim olunan birinci kitabında hadisələr XIX əsrin sonlarında başa çatır. Burada mütərəqqi qüvvələri təmsil edən N.Q.Çernişevski, M.F.Axundov, N.Nərimanov, A.O.Çernyayevski kimi tarixi şəxsiyyətlərlə yanaşı, dəmirçi Vəfadar, xalçaçı Cəfər, Hürü xanım, müəllim Sahib, tələbə Nataşa, çoban Vəli, Mikael, Sandro kimi safürəklilər, vətənpərvər, mübariz adamların parlaq obrazları qələmə alınmışdır. Onların hakimiyyətə və fanatizmə qarşı gərgin, amansız mübarizəsi İlyas bəy, tacir Hacı Əli, Molla Nisə, Səlim ağa, Cahan xanım, Semyon Volkov və qeyriləri ilə konflikt münasibətlərdə açılıb göstərilmişdir. Bu ziddiyyətli, mürəkkəb hadisələr fonunda N.Nərimanovun ailə mühiti, həyatı və mübarizəsi sənətkarlıqla verilmişdir.

“Pərvanə” oyanış dövrünün geniş ictimai-tarixi mənzərəsini və zamanın ən vacib həyatı məsələlərini çoxşaxəli, zəngin hadisələr, geniş bədii lövhələr axınında dolğun, real əks etdirir, akademik Məmməd Arifin dediyi kimi, “yazıçı hadisələri addım-addım izləyir, qaranlıqlar içərisindən çətinliklə, yavaş-yavaş baş qaldıran yeniliyin rüşeymlərini, işığın qaranlığa qalib gəlməsinin dramatik prosesini göstərir. Bədii panorama dövr haqqında, tarixi inkişafın qanunauyğunluğu haqqında əsaslı təsəvvür yaradır. Zəngin hadisələr, gərgin ictimai konfliktlər cərəyanı içərisində oxucunun diqqətini insan xarakterlərinin inkişafı, demokratik fikirli, inqilab ruhlu adamların yetişməsi prosesi cəlb edir. Bütün bunlar Azərbaycan romanının yeni keyfiyyətləridir”.

Mirzə İbrahimovun bir dramaturq kimi fəaliyyəti də uğurlu olmuşdur. Azərbaycan dramaturgiya tarixində yeni bir dövr açan C.Cabbarlıdan sonra qüdrətli sənətkar fırçasına böyük ehtiyac hiss olunurdu. Belə bir vaxtda “Almaz” və “Yaşar” pyesləri kimi ədəbi-tarixi salnamənin davamı olan “Həyat” dramı yarandı. Sənət incisi “Həyat” müsabiqədə mükafata layiq görüldü, gənc müəllifinə

dərin şöhrət qazandırdı. Bu müvəffəqiyyət istedadlı dramaturqun dərin müşahidə bacarığını, dramnəfislik sənətinə bələdliyini, realizm, müasirlik, ictimai pafos və ideya-bədii vəhdət ənənələrinə sədaqətini açıb göstərdi. “Həyat” müqəddəs teatr mehrabına Mirzə İbrahimovun vəsiqəsi oldu. O, yarıməsrlük bədii yaradıcılığı müddətində dramnəfislik sənəti xəzinəsinə ölməz əsərlər (“Madrid”, “Məhəbbət”, “Kəndçi qızı”, “Yaxşı adam”, “Közərən ocaqlar”) bəxş etdi. Mirzə İbrahimov geniş erudisiyalı, müasirlik duyğusu, həssaslığı və heyratamiz zehni, əməyi sayəsində zamanın nəbzini tutmağı, dövrün əhəmiyyətli hadisəsinə vaxtında cavab verməyi bacarır.

Onun səhnə əsərləri də bu baxımdan səciyyəvidir. Bütün dünyanı faşizm təhlükəsi bürüdüüyü bir dövrdə “Madrid” (1937) dramı yazılmışdı. Burada İspaniya zəhmətkeşlərinin və xalq cəbhəsinin qəhrəmanlıq mübarizəsi əksini tapmışdır. İspan xalqının qəhrəman oğul və qızlarının—Lina, Karlos, Karton, Xoze kimi vətənpərvər gənclərin vətən torpağında azadlıq uğrunda ölüm-dirim mübarizəsi faşizm və onun mürtəcə beynəlxalq siyasətinə qarşı çevrilmişdi. “Məhəbbət” (1941) ictimai-məişət dramı da günün ən vacib, əhəmiyyətli hadisələrinin əks-sədası idi. Burada Böyük Vətən müharibəsi dövründə arxa cəbhənin gərgin, sərt həyatı, digər tərəfdən ailə-məişət səhnələri təsvir edilir. “Hər şey cəbhə üçün” əzmi ilə bütün işlərini ön cəbhənin tələblərinə uyğunlaşdıran adamların yeni nəcib keyfiyyətləri, vətənə, xalqa sədaqət hissi dolğun, inandırıcı verilmişdir. Ağır sınaq illərində “Məhəbbət” pyesinin təbliği və tərbiyəvi əhəmiyyəti böyük idi.

İyirmiillik fasilədən sonra dramaturgiyaya qayıdan Mirzə İbrahimovun “Kəndçi qızı” (1961), “Yaxşı adam” (1963) komediyaları onun yaradıcılığında yeni keyfiyyətləri aşkara çıxardı. Müasir milli komediyanəfisliyin gözəl ənənələrindən ustalıqla istifadə edən dramaturq dövrün yüksək idealları mövqeyindən müasir həyata, məişətə nəzər salır, müasirlərin nəcib keyfiyyətlərini təqdir etməklə yanaşı, zamanın, dövrün tələbləri ilə ayaqlaşmayan, ümumi yüksəlişə mane olan tüfeyliləri tənqid edir. “Kəndçi qızı” əsəri ictimaiyyət tərəfindən rəğbətlə qarşılandı, M.F.Axundov adına Respublika Dövlət Mükafatına layiq görüldü. İctimai idrak və tərbiyə gücü əsərləri teatr səhnəsində tərəvətli saxlayır. “Közərən ocaqlar” (1969) dramı bu cəhətdən maraqlıdır. Mətin inqilabçı N.Nərimanovun vətən torpağının azadlıq və istiqlaliyyəti, xalqın gələcək xoşbəxtliyi uğrunda apardığı mübarizəsi “Közərən ocaqlar” pyesində parlaq əksini tapmışdır. Mirzə İbrahimov orijinal bədii yaradıcılığında əsaslandığı prinsipləri bir nəzəriyyəçi alim kimi öz tənqidi-estetik tədqiqatlarında müdafiə edir, böyük ədəbiyyatın inkişafı uğrunda mübarizə aparır. Onun zəngin, özünəməxsus tənqidi görüşləri ədəbi irsə, müasir ədəbiyyatın aktual problemlərinə vətəndaş yazıçı mövqeyini aydınlaşdırır. Mirzə İbrahimov nəzəriyyəçi, ədəbiyyat tənqidçisi və tədqiqatçısı kimi tanıdan hələ 30-cu illərin əvvəllərindən ardıcıl məşğul olduğu realizmin inkişaf mərhələləri, sənətkarlıq, ideyalılıq və xəlqilik, ənənə və novatorluq, realizm, onun romantika ilə əlaqəsi, klassik sənətin gücü, ədəbiyyatların qarşılıqlı təsiri və zənginləşməsi problemləridir.

Mirzə İbrahimovun tənqidi təfəkkürünün əhatə etdiyi bu çoxcəhətli, rəngarəng mövzular yerin dərin qatlarından axarı olan və qovuşub gur şələlə yaradan saf və şəffaf sulu bulaqları xatırladır. Yarım əsr bundan əvvəl əlinə yenicə qələm alan gənc Mirzə İbrahimov ilk cığır açdığı əzəmətli şöhrətin zirvəsində dayanmışdır.

Onun “Həyat və ədəbiyyat” (1947), “Xəlqilik və realizm cəbhəsindən” (1961), “Böyük şairimiz Sabir” (1962), “Gözəlliyin qanunları ilə” (1964), “Böyük satira ustası” (1966), “Aşıq poeziyasında realizm” (1966), “Ədəbi qeydlər” (1972) və s. kitabları ədəbiyyatşünaslığın və ədəbi tənqidi fikrin inkişafına ciddi təsir göstərməklə yanaşı, Azərbaycan ədəbiyyatının yüksəlişində, qəti qələbəsində böyük rol oynayıb.

Azərbaycan ədəbi tənqidi fikrini və ədəbiyyatşünaslığını məşğul edən elə bir problem yoxdur ki, Mirzə İbrahimov öz münasibətini bildirməmiş olsun. Tarix, poetika, fəlsəfə, estetika, tənqid, publisistika, dilçilik, teatr problemləri onu həmişə cəlb etmiş, düşündürmüş, tədqiqat obyektinə olmuşdur. Son zamanlar estetika ilə məşğul olan alimlər intibah probleminə diqqəti artırmışlar. Bədii təfəkkürə yenilik, demokratik ruh gətirmiş, humanizmi gücləndirmiş intibah kimi estetik hadisə sənətkar yazıçını düşündürməyə bilməzdi. O özü bu barədə yazır: “Uzun illərdir ki, Azərbaycan ədəbiyyatının təşəkkül tarixi, inkişaf yolu, müxtəlif əsrlərdə yaşayıb-yaratmış zəka sahiblərimizin, söz ustalarımızın nə kimi şəraitdə və necə formalaşmış kamilləşmələri, dünya mədəniyyətinə bəxş etdikləri sənət incilərinin hansı ictimai-fəlsəfi zəmində yaranması, bir sözlə, qədim tarixli mədəniyyətimizdə intibah məsələsi ilə maraqlanıram”. Mirzə İbrahimov öz düşüncə və mülahizələrini “Renessans və Azərbaycan renessansı” adlı irihəcmli elmi məqaləsində ətraflı şərh etmişdir.

Mirzə İbrahimov öz ehtiraslı, iti qələmi ilə müasir publisistikanın inkişafına ciddi təsir göstərir. Onun yarıməsrlilik publisistika yaradıcılığı yeni məzmunlu milli publisistikanın təşəkkülü və inkişaf mərhələləri haqqında dolğun təsəvvür yaradır. Böyük sənətkarın oçerkləri, yol qeydləri, xatirələri, günün ən vacib, aktual problemlərinə vaxtında cavab verən yazıları publisistikanın gözəl nümunələridir. Onun “Mənim həyat kitabım” publisist yazılar toplusu bu cəhətdən səciyyəvidir. Mirzə İbrahimovun publisistikasında qüdrətli Vətənimizin yüksəlişi, gərgin siyasi-ictimai hadisələri, mütərəqqi bəşəriyyətin sülh, demokratiya və milli azadlıq uğrunda mübarizəsi əksini tapmışdır.

Azərbaycan publisistikasının inkişafında xidmətlərinə görə Mirzə İbrahimova Azərbaycan Jurnalistlər İttifaqının “Qızıl qələm” fəxri mükafatı verilmişdir.

Mirzə İbrahimov milli ədəbiyyat və mədəniyyət xəzinəsini dünya şöhrətli rus və Avropa yazıçılarının gözəl əsərlərini tərcümə etmək yolu ilə zənginləşdirmişdir. Onun böyük yaradıcı əməyinin bəhrəsi olan yüksək səviyyəli bədii tərcümələrdə ilham və qəlb çırpıntıları, dərin məhəbbət odu hifz olunmuşdur. V.Şekspirin “Kral Lir”, “On ikinci gecə, yaxud hər nə istəsəniz”, B.Şounun “Şeytanın şagirdi”, A.P.Çexovun “Üç bacı”, A.N.Ostrovskinin “Quduz pullar”, Q.Sundukyanın “Daha bir qurban”, A.Safronovun “Kişilərə inanmayın”, M.Şatrovun “İnqilab naminə” əsərləri M.İbrahimovun tərcüməsində Azərbaycan teatr səhnəsində böyük müvəffəqiyyət qazanmışdır.

Mirzə İbrahimov C.Bayron, N.Q.Çernişevski, A.Şirvanzadə, A.İsahakyan, O.Qonçar, M.Svetlov, Ş.Rəşidov və digər sənətkar yazıçıların əsərlərini də tərcümə etmişdir. Mirzə İbrahimovun dünya ədəbiyyatı və mədəniyyəti ilə təması, əlaqəsi onun dünyaşöhrətli yazıçılarını, onların sənətini tədqiq və təbliğ etməsində də nəzərə çarpır. Onun qədim yunan dramaturgiyası, hind ədəbiyyatı, Şiller, Barbüs, Molyer, Puşkin, Belinski, Çernişevski, Radişşev, Qoqol, Tolstoy, Çexov, Sayat-Nova, Abovyan, Quramaşvili, Romen Rolan, Turgenev, Lev Tolstoy,

A.N.Ostrovski, Pşevala, Kostyubinski kimi sənətkarların yaradıcılığı barədə maraqlı mülahizələri Ceyms Oldric, Konstantin Fedin, Nazim Hikmət, N.Poqodin, Dmitri Qulia, Mirzo Tursunzadə, N.Tixonov, M.Şoloxov, M.Auezov, A.Saqareli, Xose Risal, Əli Əqla Əfşan kimi müasir yazıçıların sənətindən bəhs etməsi, dünya mətbuatına verdiyi müsahibələr, çıxış və məruzələr onun beynəlxalq əlaqələrinin vüsəti, mahiyyəti və xarakteri haqqında aydın təsəvvür yaradır. Mirzə İbrahimovun çoxcəhətli zəngin yaradıcılığı klassik irsin, milli mədəniyyətin möhkəm təməli üzərində yüksəlsə də, dünya ədəbiyyatının ümumbəşəri, mütərəqqi ənənələrindən bəhrələnmişdir. Onun dünya ədəbi xəzinəsinə, mədəniyyətinə 30-cu illərdə açdığı cığırılar illər ötdükcə, geniş nurlu kəhkəşan yoluna çevrilmişdir. Bu fikri yazıçının beynəlxalq əlaqələri də təsbit edir. Onun ilk şeir, oçerk və publisist məqalələrində Gürcüstan, Ukrayna ölkələrinə, Rusiyanın Ağ dəniz-Baltik kanalına səfərlərindən aldığı təəssüratın izləri vardır. Sonralar dövlət nümayəndəsi sifətilə İran, Tailand, Birma, Hindistan, İndoneziya, Əlcəzair ölkələrinə səfərlərində xalqın həyatı, adət-ənənəsi, mədəniyyəti, ictimai-siyasi vəziyyəti ilə yaxından tanışlığı onun yaradıcılığını yeni mövzularla zənginləşdirir.

“Salam sənə, Rusiya!”, “Çandranın üsyanı”, “Cənub hekayələri”, “Güləbətın”, “Fırtına quşu” povestləri, “Gələcək gün” romanı, “Azad qız” librettosu xarici ölkələrə səfərlərindən alınan təəssüratın bədii ifadəsidir. Beynəlxalq imperializmin riyakar, yırtıcı təbiəti, əsarət altında yaşayan məzlum kütlələrin oyanması, azadlıq uğrunda mübarizəyə qoşulması prosesi bu əsərlərdə realist boyalarla, inandırıcı və təsirli verilmişdir.

Lakin Mirzə İbrahimovun dünya ədəbiyyatı, mədəniyyəti ilə əlaqəsi birtərəfli olmamışdır. Müharibədən sonra onun əsərləri Azərbaycanın hüdudlarını aşıb xarici ölkə mətbuatında geniş yayılmışdır. Bolqar, polyak, alman, fransız, ispan, macar, rumın, Çin, uyqur dillərinə tərcümə olunmuş “Gələcək gün”, “Böyük dayaq” romanları ilə yanaşı, “Pəri xala və Lenin”, “Çandranın üsyanı”, “Vətən”, “İradə”, “Azad” hekayələri Mirzə İbrahimovu dünya miqyasında tanıtdı. Bu, onun qüdrətli sənətinin beynəlxalq əks-sədası idi. Mirzə İbrahimov xarici ölkə mətbuatında dərc etdirdiyi məqalələrində, müsahibə və çıxışlarında ən qabaqcıl ədəbiyyatın mübarizə və amalını, xalqların sülh və dostluq arzularını şərh edir.

Mirzə İbrahimovun çoxşaxəli ədəbi yaradıcılığı və əməli fəaliyyəti ilə sülh, demokratiya və xalqlar dostluğu ideyalarını təbliğ etməsi, xalqlar arasında sıx əməkdaşlıq tellərinin möhkəmlənməsinə çalışması onu görkəmli ictimai xadim kimi səciyyələndirir. Hindistan ictimaiyyətinin yazıçı Mirzə İbrahimovu beynəlxalq Nehru mükafatı ilə təltif etməsi bu cəhətdən əlamətdar idi. Görkəmli ictimai xadim kimi Mirzə İbrahimovun səsi 50 ilə yaxın doğma vətənimizin hüdudlarından çox-çox uzaqlarda—Uzaq Şərq ölkələrində, Amerikada, Avropa və Afrika ölkələrində, beynəlxalq görüşlərdə eşidilir. 1977-ci ildən Asiya və Afrika xalqları ilə sovet həmrəylik komitəsinin sədri olan Mirzə İbrahimov dəfələrlə Amerika (Nyu-York), İngiltərə (London), Fransa (Paris), Portuqaliya (Lissabon), Misir (Qahirə), İsgəndəriyyə, Kipr (Nikoziya), Suriya (Dəməşq), Zambiya (Lusaka) ölkələrində səfərdə olmuş, beynəlxalq konqres, sessiya və müşavirələrdə sovet nümayəndə heyətinin başçısı kimi çıxış etmişdir. Onun başçılığı ilə komitə möhkəm sülh uğrunda mübarizə məqsədilə Əfqanıstanda, Veytnamda, Mali adasında və bəzi digər ölkələrdə tədbirlər keçirilmişdir. Uzaq

səfərlərdən yazıçının aldığı zəngin təəssüratlar şeirə, publisistikaya, hekayə və xatirəyə çevrilir.

Mirzə İbrahimov Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının sədri və SSRİ Yazıçıları İttifaqının katibi kimi dəfələrlə yazıçılara rəhbərlik etmiş, milli ədəbiyyatın inkişafı, Ümumittifaq miqyasında özünə ləyaqətli mövqe tutması qayğısına qalmışdır. Onu “böyük bir nəslin mənəvi müəllimi” hesab edənlər haqlıdırlar. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası yarandığı vaxtdan onun həqiqi üzvü olan Mirzə İbrahimov filologiya elminin inkişafı, elmi kadrların hazırlanması sahəsində böyük işlər görmüşdür. O, 1948-1954-cü illərdə Nizami adına Dil və Ədəbiyyat İnstitutuna direktorluq etdiyi dövrdə dilçilik və ədəbiyyatşünaslıq elminin yeni, yüksək səviyyədə tədqiq olunmasını təşkil etmişdir.

Üçcildlik “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi”nin yaranmasında Səməd Vurğun və Məmməd Arif Dadaşzadə ilə birlikdə onun da ciddi əməyi olmuşdur. Məsul dövlət vəzifələrində işlədiyi vaxtlar Mirzə İbrahimov institutun yaradıcı kollektivi ilə sıx əlaqə saxlayır, elmi sessiya və konfranslarda çıxış edir, ciddi elmi problemlərin həllində onlara köməyini əsirgəməirdi.

1960-1965-ci illərdə Mirzə İbrahimov institutda XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi şöbəsinə başçılıq etdiyi zaman klassik ədəbiyyatın tədqiqi problemləri ilə ciddi məşğul olur. Aşıq Ələsgər, Sabir, N.Nərimanov, Ü.Hacıbəyov, H.Cavid, C.Cabbarlı və b. haqqında elmi məqalələr yazıb dərc etdirir. 1976-cı ildən Mirzə İbrahimov institutun Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi şöbəsinin müdiri vəzifəsində işləyir. Burada onun rəhbərliyi ilə üçcildlik sanballı “Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası” tərtib olunur, demokratik ədəbiyyatın ayrı-ayrı mərhələləri öyrənilir. Bununla yanaşı, Mirzə İbrahimov çoxcildlik “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi”nin yaradılmasında müəllif və redaktorlardan biri kimi fəal iştirak edir.

Xalq yazıçısı Əli Vəliyev Mirzə İbrahimovun simasında “yeni tipli xadim, yeni tipli yazıçı, yeni tipli insan” görür, onun sənət zirvəsinə inadlı yürüşünə sevinirdi. Mirzə İbrahimovun şəxsiyyətinə və sənətinə qardaş xalqların yazıçıları da həmişə böyük ehtiramla yanaşmışlar.

Sevimli həmkarının çoxcəhətli istedadına dərin bələd olan böyük türkmən yazıçısı Bərdi Kerbabayev onu “nəsrin bütün janrlarında yaradan söz ustası” kimi təqdir edirdi. Anatoli Safronova görə, Mirzə İbrahimov öz gərgin yazıçı əməyi ilə, öz istedadı ilə zəmanəmizin böyük nəsrini yaradan bir yazıçı kimi, Azərbaycan xalqının həyat salnaməsini yazan böyük sənətkar” kimi yüksəlmişdir. Məhz buna görədir ki, Moskvalı yazıçı Leonid Lenç böyük iftixar hissi ilə Mirzə İbrahimovu “Azərbaycan ədəbiyyatının canlı klassiki” adlandırmış, əsərlərində olan böyük müdrikliyə, poeziyaya, sənətkarlıq qüdrətinə heyranlığını bildirmişdir.

Görkəmli yazıçı və ictimai xadim Mirzə İbrahimovun milyon-milyon ürəklərə yol tapan gözəl əsərləri bu gün də gənc nəslin mənəvi tərbiyəsinə kömək edir, onlarda vətənpərvərlik, doğma vətən torpağına sonsuz məhəbbət aşılayır. Onun ölməz əsərləri zaman-zaman müstəqil Azərbaycanın möhkəmlənməsi uğrunda mübarizə aparan insanlara xidmət edəcəkdir.

Teymur ƏHMƏDOV,
filologiya elmləri doktoru, professor.

